

P Ř E H L E D L Á T K Y

E g y p t s k é n á b o ž e n s t v í	7
§ 1 Stručné dějiny oboru	7
§ 2 Geografický přehled	12
§ 3 Historický přehled	17
§ 4 Panteon	24
§ 5 Kult	68
§ 6 Etika	79
§ 7 Literatura a mytologie	86
Bibliografie ke starému Egyptu	96
 M e z o p o t a m s k é n á b o ž e n s t v í	 101
§ 1 Stručné dějiny oboru	101
§ 2 Geografický přehled	111
§ 3 Historický přehled	114
§ 4 Panteon	130
§ 5 Kult	157
§ 6 Etika	195
§ 7 Literatura a mytologie	202
Bibliografie ke staré Mezopotámii	228
 K e n a a n s k é n á b o ž e n s t v í	 235
§ 1 Stručné dějiny oboru	235
§ 2 Geografický přehled	244
§ 3 Historický přehled	252
§ 4 Panteon	264
§ 5 Kult	316
§ 6 Etika	328
§ 7 Literatura a mytologie	334
Bibliografie ke starému Kanaanu	352
 Rejstřík v abecedním pořadí	 361
Obsah I.části - Egypt	411
Obsah II.části - Mezopotámie	414
Obsah III.části - Kanaan	420

Ú v o d

1. Dva důvody studia religionistiky na bohosloveckých fakultách 3
2. Obsah knihy: náboženství starého Egypta, Mezopotámie a Kenaanu
3. Cíl knihy: Teprve ucelený obraz náboženství sousedů Izraele umožňuje konfrontovat struktury a nejen detaily.

P ř e h l e d l á t k y 5

PRVNÍ ČÁST: E G Y P T S K É N Á B O Ž E N S T V Í 7

§ 1 S t r u c n é d ě j i n y o b o r u

a/ Světová egyptologie:

stará - Herodot, Herapollon, Kircher
nová - Champollion, Lepsius, Brugsch, Maspero
Breasted

b/ Česká egyptologie: 8

Kmínek-Szedlo, Prášek, Lexa, Černý, Žába, dnes
Váhala, Verner, Vilímková

c/ Zpracování egyptského náboženství: 10

Brugsch, Maspero, Moret, Pietschmann, Erman,
Sethe, Vandier, Kees, Junker, Černý, Morenz,
monografie, slovníky, Lexa, přehledy /Wessetzky/

§ 2 G e o g r a f i c k ý p ř e h l e d 12

a/ Dvojí říše:

Horní a Dolní Egypt, dvě koruny, princip po-
dvojnosti

b/ Rozdělení na kraje: 13

20 a 22 krajů, symbolika čísla 42, nejdůležitěj-
ší kraje, jejich města a bozi

c/ Hranice Egypta: 16

Sever moře, jih katarakty, jinak poušť, z toho:
uzavřenost země a svébytnost vývoje

d/ Hlavní města:

různá, hlavně Mennofer = Memfis na severu a
Veset = Théby na jihu

§ 3 H i s t o r i c k ý p ř e h l e d 17

A. Doba předdynastická /do 2950/

B. Doba protodynastická /2950-2654 = I. a II.dy-
nastie/

C. Stará říše /2654-2133 = III.-VIII.dynastie/

Báje o ztraceném "me" a suspensi kosmického řádu	
Inanna odcizí "me" Enkimu	214
Anzû odcizí "me" Enlilovi, navrátí je Ninurta	
c/ Aitiologické mýty:	
Vymezení pojmu aitiologie	215
Sestupy do podsvětí:	
Inanna a Dumuzi	
Enlil a Ninlil	216
Založení kultury: Lachar a Anšan	217
Záplavy: /potopa/ Utnapištim /srv. Atrachasis/	
Zatmění měsíce: Boj bohů proti Anuovi	218
Morová rána: Erra	
d/ Heroické mýty:	219
sumerské: Enmerkar /dvě báje/	
Enmerkar a Lugalbanda	221
Lugalbanda a hora Churru	
akkadské: Gilgameš /obsah a dodatky/	222
Adapa	225
Etana	226
Sargon	227
Závěr: význam mezopotamské literatury	

B i b l i o g r a f i e

I. Práce vydané česky:	
1. O Mezopotamii obecně	228
2. Archeologie	
3. Umění	229
II. Cizojazyčné práce:	
1. Německé	230
2. Anglické	231
3. Francouzské	232

TŘETÍ ČÁST: K E N A A N S K É N Á B O Ž E N S T V Í

§ 1 S t r u č n é d ě j i n y o b o r u

a/ Světové bádání:	235
Úvodem: jiný ráz /než Egypt a Mezopotámie/;	
nepřerušená souvislost znalostí, ale zkresle-	
ných biblickým pohledem	
Stará doba: byla odkázána na prameny řecké	
/méně římské/	236
Hlavní z nich jsou: Filo z Byblu /zpracoval	
Sanchunjatona/ - u Esebja; Lukian ze Samosaty	
/De dea Syria/ - zachováno.	
Nová doba: archeologické objevy v Palestině i jinde	
1. egyptské:	
SINUHE /1962/	237
zpráva Thutmose III /1480/	
dopisy el-amarnské /1400-1350/	238
stéla Merneptahova / <u>a</u> 1220/	
VENAMON /1065/	

2. asyrské: Nápisy asyrských králů od Salmaŕazara III až po Assurbanipala; Babylónská kronika I a II
3. domácí: edice a překlady dříve objevených textů 239
edice a překlady ugaritských textů 241
- b/ České bádání 241
Stará doba: Cestopisy do Orientu /viz část II./; výuka hebrejštiny na Karlově univerzitě; Mikuláš Albrecht z Kaménka
- Nová doba:
starší badatelé: A.Musil, J.V.Prášek, R.Dvořák, R.Růžička, V.Šanda
současní: S.Segert, M.Bič, J.Kotalík 242
překlady: S.Moscati
- c/ Zpracování náboženství:
Starší práce: Selden /1629/, Movers /1841/
19.stol.: Fr.Baethgen, W.Robertson-Smith, M.J.Lagrange
20.stol.: F.Hommel, H.Winckler, D.Nielsen, Fr.Jeremias, W.Baudissin, G.F.Frazer, R.Dussaud, F.F.Hvidberg, I.Engnell. Ch.Virolleaud atd. 243
současní: H.Gese, M.H.Pope + W.Röllig, H.Ringgren 244

§ 2 G e o g r a f i c k ý p ř e h l e d

- a/ Hranice: východ moře, západ poušť, sever Iskenderum, jih Sinaj
- b/ Oblasti: sever Sýrie, jih Palestina, střed /pobřeží/ Fénicie 245
- c/ Severojižní pruhy: 1. Pobřeží, 2. Horské pásmo, 3. Příkopová propadlina, 4. Okraj náhorní plošiny
- d/ Města:
 1. Při pobřeží /od severu k jihu/: Seleucie, Ugarit, Fénicie /Arvad, Tripoli, Byblos, Sidon, Týr, Akko/, pelištejské Pětiměstí /Gaza, Aškalon, Gát, Ašdod, Ekron/ 246
 2. Horské pásmo: až v Palestině: Megiddo, Taanach, Sichem /= Šekem/, Samaří, Betel, Jeruzalém, Lakiš, Hebron, Beeršeba atd. 247
 3. Propadlina: Města v povodí dolního Orontu města v údolí Biq'a /Qadeš, Baalbek/, Palestina /Tiberjas, Jericho/ 248
 4. Náhorní plošina: Syrské oázy, Damašek, Palmyra; Zajordání /Rabbat Ammon, Dibon, Kir Moab/; jih: Sela /= Petra/
- e/ Voda a klima, doprava a styky: 249
 1. Řeky: Orontes, Leontes, Jordán, jejich přítoky
 2. Déšť, jeho čas a ráz, cisterny
 3. Rytmus zemědělského a pasteveckého života, transhumance 250
 4. Řemesla a obchod, doprava a cesty

- f/ Celkový ráz: roztržistěnost 251
1. Politická roztržistěnost do měst.států
 2. Ráz městských států - celky i nábožensky svébytné
 3. Záporná stránka: často v područí sousedů
 4. Kladná stránka: trvání touhy po svébytnosti, zachování svérázných tradic 252

§ 3 Historický přehled

- a/ Prehistorická doba:
- Starší a střední doba kamenná, nálezy
- Mladší doba kamenná, životní sloh a náboženství
- Nálezy sošek v Jerichu 253
- Keramické období: sošky bohů a jejich typy 254
- Megalitické památky
- Doba přechodu /měděná/: Doklady o kultu plodnosti 255
- b/ Raná bronzovina /3.tisíciletí/
- Egyptské vlivy - přes Byblos
- Mezopotamské vlivy - výboje Sargona a Náramsina 256
- Jazyk: západosemitská kenaanština
- Ráz měst - podle vykopávek z Byblu
- c/ Střední bronzovina /2100-1600/
- Amurrejská vlna /srv. babylónský Chammurabi/
- Náboženské památky a výstroj svatyní 257
- První písemné památky
- Silící vliv Egypta
- V půli tisíciletí nástup vlivů ze severu /zvl. Churrijci/ 258
- d/ Pozdní bronzovina /1600-1200/ 258
- Politické zvraty: Hyksové v Egyptě; Chetitě v Sýrii; Říše Mitanu /hl.město Mari/
- Zprávy z El-Amarny a Ugaritu
- Pokusy o obnovu egyptského vlivu
- e/ Železovina /1200-850/ 259
- Vpád "Mořských národů" /Pelištejci/
- Aramejská vlna, vznik aram.států v Sýrii 260
- Nová situace v Palestině, Ammonci, Moábci, Edomci, Izrael
- Fénicie pod vedením Sidonu a později Týru
- Fénická kolonizace Středomoří 261
- f/ Pod Asyřany /850-612/ a Babylonany /612-539/
- Nástup Asyřanů, bitva u Karkaru /853/
- Průlom Tiglatpilezarův, pád Samaří 262
- Výboje Assarhaddona a Assurbanipala
- Pád Ninive 612, nástup Babylonie /Nebukadnezar/
- Pád Babylonie 539 /Nabonid/, nástup Persie /Kynos/
- g/ Pod Peršany /539-331/ a Řeky /331-64/
- Situace v Perské říši
- Fénická autonomie 263
- Výboje Alexandrovy, boje Seleukovců
- Makkabejci, Nabatejci, Tigranes
- Příchod Římanů v r.64 př.Kr., /Pompeius/
- Zvláštní situace Palmyry /Thadmoru/

- a/ Povaha bohů
1. Proměnlivost: zaměňují se atributy, funkce, příbuzenské vztahy i pohlaví.
 2. Vlastní a obecná jména navzájem přecházejí.
 3. Božstva plodnosti zůstávají v popředí 265
- b/ Třídění bohů a struktura panteonu
1. Třídění Filónovo a božské generace
 2. Třídění Geseho na elovská a baalovská božstva 266
 3. Typologické třídění /= úprava třídění Geseho/
- c/ Bozi elovského typu 267
1. El a jeho tituly
Vládce a otec bohů, už v prasemitském panteonu
Král bohů, proto odstup od ostatních bohů
Ikonografie: Stařec /zvl.ugaritská stéla/ 268
Tituly: Král, Silný, Důstojný, Pán bohů, Hrdina
Sídlo: "U pramene řek" - ve středu kosmu 269
Manželka: Ašera /viz bohyně/
Elův dvůr a shromáždění bohů
Božstvo Lim jako hypostaze kolektivitu bohů 270
 2. Elovy obměny:
Ilib /"bůh otec/
Elkunirša /"bůh tvůrce země"/ 271
Baalšamem /"vládce nebes"/
Betel /"dům boží"/
El-Olam /"bůh věku"/ 273
 3. Další bozi elovského typu
Eljon /"Nejvyšší"/
Šaddaj /"Všemohoucí" - ale původně "Hora"/ 274
Atlas /Takiman + Šonim = "Nosič - Vrchol"/
 4. Souhrnný pohled na elovský typ 275
a/ Jsou to božstva záměnná s Elem
b/ bez přímého vztahu k přírodě /jen stvořitelé/
c/ téměř bez rodinného života /bez družek/
d/ vzdálení světa /typ deus otiosus/
e/ s nevýznamným kultem 276
f/ jejich tituly či názvy přenáší Starý zákon na Hospodina
- d/ Bozi baalovského typu
1. Baal: Původně místní numen: "Vlastník místa"
Různé Baalovy funkce
Ztotožnění s Hadadem - "Hřmícím"
Baalova epiteta a tituly 277
Sídlo: Baal Šafon = "severní hora" /Džebel el 'Aqra/
Význam hory Šafon /kult.středisko/ 278
Šafonský Baal = státní bůh Ugaritu
Jižní Šafon při egyptských hranicích

Sepětí Baalovo s přírodou, jeho boj s Jammem	279
Baal v Egyptě	
Baal a Dagan	
Baalova manželka: Anat /viz bohyně/ Znakové zvíře: býk	280
Ikonografie: bojovník, kráčeující po horách či vlnách	
Rozpad Baalovy postavy - až do "Sedmibaalí"	
2. Dagan: Bůh starší generace, bratr Elův Výskyt: už ve 3.tisíciletí, národní bůh kraje při hor.Eufratu /viz část III!/. Do Sýrie proniká po r.2000.	281
Doklady z Ugaritu: Předchůdce Baalův Jméno: "Obilí"	
Kult: šířil se od severu na jih uctíván u Pelištejců Churrijci jej ztotožnili s Kumarbim	282
Ikonografie: neznámá Rodina: neznámá	
3. Baalovi protivníci:	
Jamm /"Moře"/, bůh vody, obdoba Poseidona Jammovo prvorozenství: v kosmogoniích voda před zemí Zosobnění podzimního přívalu i příboje Ikonografie nejistá, rodina též nejistá	
Mot /"Smrt"/ hlavní protihráč Baalův Zosobnění letního žáru, vztahy k podsvětí	283
4. Další ugaritští bozi:	284
Attar - mužský protějšek Aštarty Snad vznikl rozpadem androgynního božstva Doložen v Mari, Ugaritu i již.Arabii Role v ugarit.bájesloví Hypotézy o jméně a původu, asi byl původ- ně bohem války	
Rešef - doložen bohatě, ale v Ugaritu ne- významný	285
Jméno: "Pálící", zosobněný plamen, žár, proto ztotožňován s Apollonem. Je dveřníkem bohyně Slunce /v Ugaritu/ Votivní sošky Rešefa z Byblu	286
Jeho kult v Egyptě - bůh války, ikonogra- fie.	
Mikal - doložen z fénic.nápisů, typ blízký Rešefovi /spojené jméno Rešef-Mikal/ jméno z jkl = moci, tedy "Mohoucí"	287
Choron - doložen od 19.stol. až do 7.stol. Vzýván v zařikáváním, zvl.proti hadům Jméno z arab. ħaur = jáma, tedy bůh hlu- bin, podsvětí snad spojitost s pohořím Ĥauran v Zajor- dání	
Kotar - božský Řemeslník, obdoba eg.Ptaha a Hefaista Stavitel, zbrojář a klenotník, staví Baalův chrám, vyrábí zbraně Jméno z kšr = dařit se, tedy "Schopný"	288

Sídlem Kaftor /Kréta/
Vynálezce věšteb /jako Ea/ i řemesel,
mořeplavby atd.

5. Národní bozi:

289

Milkom - bůh Ammonců

Jméno: zřejmě z mlk = král

Doložen i ve Starém zákoně /1Kr 11,1n;

Jr 49,1.3/

Kemoš - bůh Moábců, podsvětní /ztotožněn
s Nergalem/

Jméno zatím nevysvětleno

V helénistické době ztotožněn s Arese

Ikonografie: voják ve zbroji

6. Pozdější fénické obdoby Baalovy

290

Lokální baalové: B.Lebanon, B.Ĥermon,

B.Tabor, B.Karmel, B.Ĥammon

Adonis - uctíván v Byblu

Báje: milenec Afroditi

291

Kult: Svatyně na hoře Afqa; Adoniso

řídka se barví červeně - krev!

Adonisovy zahrádky

Ikonografie: /obraz v Dura/ krásný mladík

Ešmun - uctíván v Sidonu

Prízvisko: "Ešmun svaté nivy" - bůh vege-
tace

Svatyně též u Bejrutu a chrám v Kartágu

Později ztotožněn s Asklépiem

Jméno: Výklad nejistý, snad z šem =

jméno

Melqart - uctíván v Týru, ale i ve fénic-
kých koloniích

292

Ochránce mořeplavby, jede na mořském ko-
níčku

Jméno: "Král města"

Kult: důležitý oheň, srv.fénix!

Později ztotožňován s Héraklem

Ikonografie: Vousatý muž s válečnou se-
kerou; obrazy na mincích

Báje o založení Týru

294

Milk'aštart - uctíván v Ĥammonu severně
od Týru

295

Jméno mlk = král + Aštarté

Šadrapa - uctíván v punských osadách a
v Palmyře

Jméno: druhá část "Uzdravovatel", prvá
nejistá

Ikonografie: Mladík na lvu s měsícem a
sluncem

Závěr: Proměna bohů vegetace v bohy -
uzdravovatele

296

e/ Bohyně

297

1. Hlavní bohyně ugaritského panteonu

Atirat - Ašera: doklady bohaté, od Mezopo-
támie až po jižní Arabii

Manželka Ela, matka bohů

Jméno: nejisté, snad ʾtr = místo

Kult: dřevěný kůl, často zmíněn ve Starém zákoně	
Qadšu - "Svatá" - obdoba Ašery, doklady zvláště z Egypta, vztah k sakrální prostituci	298
Anat - manželka Baalova, nejvýznamnější v Ugaritu	299
Sídlo nejisté	
Znakové zvíře: kráva	
Ikonografie: stojí na krávi či lvu	301
Jméno: snad "Projevující se"	
Povaha: vášnivá /plodnost i boj/	
Attart - Astarté - obdoba mezopotamské Ištar	
Doklady četné, od Egypta i v celém Středo-moří /Féničané/	
Varianta Aštaj	302
Nastupuje později za Anat	
Ikonografie: Sběrný typ mladé bohyně	
Baalat	303
2. Méně významné ugaritské bohyně	304
Tři Baalovy dcery:	
Pidraj - "Zářivá" /světlo/	
Ṭalaj - "Rosná" /vláha/	
Arsaj - "Zemská" /půda/	
Kotarot - "Dařilky" - sudičky	
3. Pozdější bohyně	305
Atargatis = Attart + Anat, "Paní zvířat"	
Kult v parcích a zahradách	
Znakové zvíře: holubice	
Derketa - obdoba Anat	
Báji zachoval Diodorus Siculus	
Ikonografie: měsíc, triton, roh hojnosti	
Tinnit /= Tanit/ asi afrického původu	306
uctívána ve fénic. osadách v Africe	
ztotožňována s Hérrou, rysy Artemidy	
Ikonografie: Má rohy a křídla, stojí na lvu	
Znamení Tinnit: Trojúhelník s kroužkem	
f/ Astrální božstva	307
1. Slunce: bohyně Šapš. v Ugaritu, "Svítilna bohů"; též Šapš 'olam = "Slunce věčnosti"	
2. Měsíc: Jarich, v Ugaritu jen v písni o Nikka-le, ve jménech zmíněn často	
3. Hvězdy: "Šik slunce" /šbu šapš/	308
Venuše: snad Šahar + Šalim = Večernice a Jitřenka	
g/ Nižší bozi, druhotné hypostaze a démoni	
1. Služebníci a poslové bohů:	
Qdš v-Amrr = Služebník Ašery, božský rybář	
Gpn v-Ugr = "Réva a Pole"	
Ilš - služebník v Baalově paláci	309
Jtpn - zbrojnoš Anaty	
2. Druhotné hypostaze	
Utht = zbožšťelá obětní miska, "Obětnice"	
Knr = zbožšťelá lyra, "Hudba"	
Madbaš = oltář	
Masgada = vzývání	

Sdq = právo
 Mšr /z jšr/ = spravedlnost
 Malik = melek = král
 Šalim + Šulmanitu = "upokojující",
 "uspokojující"
 Gad = náhoda, štěstí

310

3. Démoni:

"Škrtička jehněte" - obdoba polednice
 Ssm /řecky Sesmaos/ - snad churrijského
 původu
 Phlt - "Kobyła" - zmíněná v zaklínání
 Démoni pole, zplození bohyní Dmgi se saty-
 ry, kteří zahubili Baale
 Šed - viz Šaddaj - démon "pole"
 Ša'ir = "Chlupatec" = satyr
 Refajim - obyvatelé podsvětí

311

h/ Přehled místních panteonů

311

1. Palestina:

Rekonstrukce předizraelské vrstvy obtížná,
 možná jen částečně z místních jmen.

2. Fénicie:

312

Byblos: El, Baalat, Adonis
 Sidon: Baal, Aštart, Ešmun
 Tyros: Melqart, Aštart, druhotně Šadraba
 Arvad: bůh moře, Baal Šamem
 Berut: Baal Marqod
 Ugarit a Středomoří: viz jinde

3. Sýrie:

Sam'al: Baal šmd, Rakibel
 Hamat: Iluver
 Aleppo: Hadad
 Bambyké [= Hierapolis]: Hadad, Atargatis,
 Semeion
 Doliché: Jupiter Dolichenus
 Emesa: Elgabal
 Baalbek: Baal biq'a
 Damašek: Hadad Rammon /Rimmon/
 Palmyra: Bel, Jarhibol, 'Aglibol

313

314

315

5 K u l t

316

a/ Objekty:

1. Výsost: Výstroj výsosti /masseba, ašera atd./
 Zasvěcení výsosti /místnímu numinu/
 Kněží - až později
 Jiná posvátná místa: humno, vinice, pole, atd.
2. Chrám: obvykle "dům boha xx"
 Umístění: obvykle v městě
 Architektonické typy

317

b/ Osoby:

318

1. Král - má též sakrální funkci, některé po-
 drobnosti jsou sporné
2. Velekněz - jen u nejvýznamnějších svatyní
 zastupuje v kultu krále
3. Kněží - příkaz rituální čistoty, zvláštní
 oděv, řada observací, zvláště pro dobu
 služby

319

4. Zasvěcení /qdšm/ - přísluhující, snad věštcí	
5. Zpěváci a hudebníci - role hudby v kultu	
6. Chrámoví otroci "darování", srv. Neti-nejšťí - služby	320
7. Kultická sdružení	
8. Sakrální prostituce - různé formy, původ v orgiastických slavnostech typu hieros gamos	
c/ Úkony:	321
1. Oběti a jejich typy	
Úkony okolo obětování	322
Lidské oběti a jejich pozadí	
Dětské oběti	323
2. Jiné úkony než oběti	324
Hudba, zpěv, tanec	
Obřady očišťovací, observance, litanie	
Věštby	325
Zaříkávání	
3. Výroční slavnosti	
Slavnosti podzimní	326
Slavnosti jarní	
4. Shrnutí: Rysy kenaanského kultu:	327
a/ vztah k přírodě, kult se koná často pod širým nebem	
b/ souvislost s vegetačním cyklem a s úrodou, hlavní cíl kultu je pohnout božstva k činnosti	

§ 6 E t i k a 328

a/ Prameny:	
Starý zákon - tendenční!	
Kenaanské texty, hlavně ugaritské	329
Zprávy o životním slohu /hmot.kultura/	
b/ Etická norma:	
Dobré je, co rozmnožuje život	
Důsledky: význam sexuality	330
Význam oběti	331
c/ Člověk a jeho úděl:	
Původ člověka - nejasný	332
Otázka smrti - pohřební obřady	
Otázka smyslu života - trvání kolektivu	333

§ 7 L i t e r a t u r a a m y t o l o g i e 334

a/ Jazyky a písmo	
1. Jazyky: pestrý obraz /ve srovnání s Egyp-tem a Mezopotámií/	
Cizí: egyptština, akkadština, chetitština	
Churrijština a další méně významné	
Domácí: vesměs západosemitské: dvě skupiny: kenaanské /hebr., moab., ugar., fénic., atd./	
aramejské /aramejšťina stará, biblická, říšská, židovsko-palestinská, palmyrská	

2. Písma: řada systémů, významné jsou alfabetické	335
a/ na hieroglyfech se inspirovaly: ze starých protobiblijské /= gebal- ské/ a sinajské z pozdějších kenaanské, fénické, hebrejské	336
b/ na klínopisu se inspirovalo /zatím jediné známé/ ugaritské	
/ Texty neliterární /problematika výběru a kritického přístupu/	
1. Palestina: dopisy el-amarnské Měšův nápis samařská ostraka lakišské dopisy atd. Souhrn: náboženská situace Palestiny podle těchto památek	337
2. Sýrie: Nápis ze Sam'alu /králové Kilamuva a Panamuva I + II/ Nápis z Aleppa /stéla Bardahadova/ Nápis z Hamatu /stéla krále Zakira - významná!/ Souhrn: Náboženská situace Sýrie podle nápisů	338 339
3. Fénicie: Nápis na rakvích /králové Achiram, Tabnit, Ešmunazar, královna Batnoam/ Nápis votivní /Abibaal a Elibaal, Ešmunazar/ Záznamy o skutcích králů /Šipitbaal, Jehimilk, Bodaštar/ Souhrn: Jsme odkázáni na literární texty ugaritské, žen z neliterárních textů je chudá.	340 341
/ Literární texty /problematika a třídění/	
1. Kenaanské kosmogonie /podle řeckých pramenů Prameny: Filo z Byblu, Sanchunjaton, Porfyrios Typy: Mochos /bozi Ulom, Kušor, Pravejce/ Eudemos /novoplatonské rysy/ Tautos /Chaos - Mot - Zofasemim/ Filo: Ličení vzniku kultury - bozi zakladatelé	342 343
2. Ugaritské báje: Epos o Baalovi Šačar a Šalim Píseň o Nikkale Epos o Keretovi Epos o Aqhatovi Texty o Refajích	348 349 350
Závěr: Srovnání Egypta, Mezopotámie a Kenaanu	351

D. První mezidobí /2133-1991 = IX.-XI.dynastie/	19
E. Střední říše /1991-1777 = XII.dynastie/	20
F. Druhé mezidobí /1777-1562 = XIII.-XVII.dynastie/	
G. Nová říše /1562-1085 = XVIII.-XX.dynastie/	
H. Pozdní doba /1085-525 = XXI.-XXVI.dynastie/	22
I. Pod cizí nadvládou /525 - středověk/	23
Perské období /525-332 = XXVII.-XXXI.dynastie/	
Řecké období /332-30 - Alexander, Ptolemaiovci/	
Římsko-byzantské období /30 ante - 638 post/	
Arabské období /od 638/	

§ 4 P a n t e o n	24
a/ Povaha bohů:	
1. Pojem božství /neter/ a krásy /neferu/	
2. Rysy - astrální /exkurs: duat/, antropomorfní a teriomorfní, též rostliny a předměty	
b/ Místní panteony:	27
1. On - Heliopolis: Sluneční kult, Devítice, bozi Hor, Re, Harachte, Cheprer, Atum; Šov + Tefnut; Geb + Nut; Usirev + Eset; Sutech + Nebthet	
2. Chmun - Hermupolis: Osmice, bozi Nun + Naunet /Kebechet, Hapi/; Huh + Hauhet, Kuk + Kauket; Niu + Njaut /Amun + Amaunet/	35
3. Mennofer - Memfis: bozi Ptah, Sachmet, Nefer-tem, Sokar	36
4. Veset - Théby: bozi Moncev, Min, Amon, Kematef, Aton, Mut, Chonsev	39
c/ Bozi podle podoby:	45
1. Lidská podoba /antropomorfní/:	
bozi: Enhuret, Ha, Kis;	
bohyně: /Maat/ Sešat, Satet, Jusas;	46
trpaslík - démon: Bes	
2. Zvířecí podoba /teriomorfní = zoomorfní/:	
Kopytníci: skot: bohyně Hathor; býci Hapi, Kemver a Merver /Mnevis/; krávy Hesat, Mehet-uret; beran: Chnum, Ba /= Benezet/, Cherti, Harsafes; osel: Sutech; gazela: Anuket; hrošice: Tvoret; /vepř - nečistý/	47
Šelmy škovité /felidae/: lvice: /Sachmet, Tefnut/, Matit, Mehit, Miyses, Nebetu, Pachet, Šesemtet; kočka: Bastet; /promyka/	50
Šelmy psovitě /canidae/: Anupev, Vepvavet, Chontamenti, Duamutef	52
Opice: pavlání: Thovt, Hez-ur, Hepi /kočkodani/	53
Hlodavci: zajíc: Unut; /myši/	54
Ptáci: sokol /či vůbec dravec/: /Hor/, Anti, Džebauti, Hemen, Horhekenu, Kebeh-senef, Mechenti-Irti, /Moncev, Sokar/, Sopdev, Šepsi; supice: /Mut/, Nechbet; ibis: Thovt /ibis comata: Achu/; volavka: Benu /=fénix/	
Plazi: krokodýl: Sobek, Chententai; hadi: Chensit, /Kematef/, Meretseger, Renenutet,	58

B i b l i o g r a f i e

I. Práce vydané česky	
1. O Kenaancích a Syropalestině obecně	352
2. Archeologie	
3. Náboženství	353
4. Umění	
II. Cizojazyčné práce	
1. Edice textů /kromě ugaritských/	
2. Edice textů ugaritských	355
3. Německé práce	356
4. Anglické práce	358
5. Francouzské práce	360

B i b l i o g r a f i c k é d o p l ň k y	
k druhému vydání	411

S t a r o v ě k á n á b o ž e n s t v í
Jan Heller

Studijní texty

Komenského evangelické bohoslovecké fakulty
Návrh přebalu a vazby Ivan Urbánek

Vydal Kalich, Jungmannova 9, 111 21 . Praha 1
v Ústředním církevním nakladatelství, 1988

Druhé, nezměněné vydání

s bibliografickými doplňky (1.vyd. 1978)

Odpovědný redaktor vydavatelství Luděk Brož

Vytiskly Tiskařské závody, n.p. provoz 52,
Praha 1

	·Vezet /= Važit = Uto/; želva: nepřítel- kyně Reova; ryba: Hatmehit	
	Členovci: chrobák:/Cheprer/; škorpión: Selket	60
3.	Posvátné rostliny: fíkovník /sykomora/, dat- lovník, vrba /Hetepet/, lotos, locika, papyrus, Uaz /Zdar/, žezlo Uazu	61
4.	Posvátné předměty: prapahorek Benben, Tatenen, /symbol: obe- lisk, pyramida/ sloup Džed /= Zed/, Iunit	62
	zbran: šíp: Nejt, Hemuset; harpuna - viz lov hrochů /str.37/. Hůl - žezlo a jeho podoby: pastýřské žezlo Usirovo; uazové žezlo - symbol trvání	63 64
	nebeská tělesa: slunce, měsíc, služebné hvězdy /= děkani/, kalendář, Sopdet /= Si- rius/, Orion, Velký vůz	66
d/	Cizí bozi: Stará říše: Dedven /z Nubie/ Střední a nová říše: Anat, Astarté, Baal, Rešef Helénistická doba: Serapis	67 68
§ 5	K u l t	
a/	Objekty: Chrám, jejich výzdoba a uspořádání; chrám zádušní; pyramidy a mastaby; obelisky, sfingy, sochy králů a bohů; chrámová náčiní, schrána	
b/	Osoby: kněží: podmínky: rod, čistota, obřízka; organi- zace: 4 skupiny na střídání; třídy: dvě či tři, jejich tituly; oděv kněží	70
	kněžky	73
	král: titulatura, božský původ, kosmická funkce královna: titulatura, funkce	74
c/	Úkony: Pravidelná bohoslužba: opatrování boha, oběti Výroční slavnosti a mystéria Pohřební úkony: jejich smysl, mumifikace, vlastní pohřeb, obřad "otevření úst", záduš- ní služba	75 76 77
§ 6	E t i k a	
a/	Prameny: 1. Mudrosloví /přehled zachovaných a přeložených textů/ 2. Náhrobní nápisy /výčet kladných vlastností mrtvého/ 3. Kniha mrtvých /zvl.kap.125 = "zpovědní zrcad- lo"/	79 80 81
b/	Etická norma: ztělesněná bohyně Maat = řád, spravedlnost, pravda; vláda Maat skrze krále; naučitelnost Maat - mudrosloví	82
c/	Dva základní etické typy: vášnivce a mlčenlivec; Ukázka z nauky Amenemopovy	84

§ 7	L i t e r a t u r a a m y t o l o g i e	86
a/	Úvod a roztrídění	
b/ A.	Texty obecně náboženské:	
	1. Mudrosloví /přehled textů viz § 6 a/1./	
	2. Pohřební texty:	
	a. Texty z pyramid	
	b. Nápis z rakví	
	c. Kniha mrtvých /viz § 6 a/3./	
	3. Hymny /výčet Lexových překladů/	87
	4. Rituály, zvl. mystéria /výčet Lexových překladů/	
	5. Legendy /příklad: o narození Hatšepsovy/	88
	6. Čarodějnické texty /viz Lexa/	
c/ B.	Texty mytologické:	
	1. archaické kosmogonie /přehled typů/	
	2. spekulativní kosmogonie /přehled typů podle míst; příklad: Šabakova deska, ukázka/	89
	3. Teomachie: Spor Hora se Sutechem obsah mýtu/	90
	4. Báje o Reově oku /obsah mýtu/	93
	B i b l i o g r a f i e	
I.	Práce vydané česky:	
	1. O Egyptě obecně	96
	2. Archeologie	
	3. Náboženství	97
II.	Cizojazyčné práce:	
	1. Německé	98
	2. Anglické	99
	3. Francouzské	100

DRUHÁ ČÁST: M E Z O P O T A M S K É N Á B O Ž E N S T V Í

§ 1	S t r u č n é d ě j i n y o b o r u	101
a/	Světové bádání:	
	Starověk:	
	Herodot a Bérossos /spis Babyloniaka/	
	Novověk:	
	Zakladatelé: Grotenfeld, Rawlinson, Hincks, Fox-Talbot, Oppert, Smith	102
	Němci: Schrader, Delitzsch, Zimmern, Jensen, Hommel, Haupt, Ungnad, Meissner	
	Francouzi: Oppert, Thureau-Dangin, Scheil, Fossey, Dhorme	
	Angličané: Sayce, Langdon	
	Rozdělení podle oblastí:	103
	Sumerologie: zvláště Thureau-Dangin, Foebel, Deimel, Landsberger, Kramer, Jacobsen, Falkenstein	
	Akkadština: Landsberger, v.Soden, Oppenheim, Gelb	
	Vyčleněny: elamština, chetitština, churrijština, urartejština	

Pomůcky:

Slovníky: v.Soden, Akkadisches Handwörterbuch,
Oppenheim, The Assyrian Dictionary
Encyklopedie: Reallexikon der Assyriologie
Časopisy: výběr nejdůležitějších

- b/ České bádání: 104
Staré cestopisy: Kabátník, Hasištejnský, Pre-
fát, Mitrovic, Harant
Novodobí: Prášek, Dvořák, Hrozný
Současní: Matouš, J.Klíma, Čihař, Souček, Kru-
šina-Černý 105
Mladí: Nováková-Kopecká, Hruška, Součková-
Sieglová, Vavroušek 106
- c/ Zpracování mezopotamského náboženství
1. Období panbabylonismu:
Zastánci: Delitzsch, Winckler, A.Jeremias
Kritikové: de Liagre-Böhl, J.Klíma 107
2. Koncepce Jensenova: Klíčem je Gilgameš 108
3. Hypotéza kultického vzorku a sakrálního
království:
Předchůdci: Gronbech, Pedersen, Mowinkel
Zastánci: Engnell, Widengren, Hooke, Johnson
Kritici: Frankfort, Daněk 109
4. Sbíráni materiálu a edice: Jastrow
5. Pokusy o syntézu: Meissner, Furlani, Dhorme,
Deimel, Jean, Schneider, Jacobsen, Oppenheim,
Falkenstein, v.Soden
6. Monografie: 110
O jménech: Gemser, Stamm, Schmöckel
O sumer.mytologii: Kramer /překl.Klíma/
7. Encyklopedie a mytologické slovníky: dánské,
anglické, německé

§ 2 G e o g r a f i c k ý p ř e h l e d 111

Úvod: Jméno Mezopotámie - Meziřící

a/ Řeky:

Eufkrat, jméno, tok, přítoky, délka
Tigris, jméno, tok, přítoky, délka 112
Spojení: Šatt-el-Arab, přítoky

b/ Hory:

Zagros na severovýchodě
Arménská vysočina na severu
Amanus /předhoří/ na západě 113
Jihozápadní poušť

c/ Oblasti:

Jih - Sumer
Střed - Akkad
Sever - Assur 114
Severozápad: Amurrejci, Churrijci, /Mitani/

d/ Sousedé:

Východ - Elamci
Sever - Médové a Peršané
Severozápad - Amurrejci, Chetité, Churrijci,
Mitanci
Západ - Féníčané, Kenaanci, Hebrejci

§ 3 Historický přehled

Úvodem: Datování podle Fischer - Weltgeschichte
a/ Komentář k přehledu dat

115

1. Etnické skupiny:

autochthoni: Semité a Sumerové
příchozí: Ammurejci a Aramejci; Gutejci,
Chetitě, Kasité, Elamci, Churrijci a
Mitanci;

jazyky: sumerština a akkadština

2. Třetí tisíciletí:

Bájní králové

Královské hroby z Ur

Výboje Eanatum I /supí stéla/

Reformátor Urukagina

Sargon Akkadský a jeho nástupci

Vpád Gutejců a počátky sumerské renesance
/Gudea/

117

Ur III a Isin I

118

3. Druhé tisíciletí:

Isin I, Chammurabi a Babylónie

Kasité, počátky Asýrie, Isin II

119

4. První tisíciletí:

Rozmach Asýrie, Sargonovci

121

Assurbanipal, pád Asýrie, nástup Babylóna

122

Pád Babylónie, Kyros, Peršané, Alexander,
Římané

123

b/ Přehled hlavních dat:

124

Doba prehistorická /do ± 3000/

Doba sumerská /3000-2340/

Doba akkadská /2340-2110/

125

Doba sumerské renesance /2110-1817/

Doba starobabylonská /1792-1596/

126

Doba středobabylonská + Kasité /1594-1004/

Doba asyrská /1003-612/

127

Doba novobabylonská /612-539/

128

Doba perská /539-331/

Doba helénistická /331-64/

129

§ 4 Panteon

130

a/ Povaha bohů:

1. Pojem božství:

determinativ = hvězda

2. Rysy bohů:

antropomorfismus je všeobecný; znakem bohů
je tlára s rohy; základním rysem bohů je
nesmrtelnost

131

b/ Vlastní panteon:

1. Třídění bohů:

buď Iigigi = nebeští a Annunaki = podsvětní
nebo na kosmické a chtonické,
bozi jako patroni měst

2. Bohové světa:

An - nebe, družka Ki /Uraš = země/
později Antum či Ištar

132

Enlil - vládce země, družka Ninlil	133
Enki = Ea, vládce vod, družka Ninkí	
či Damkina	135
Nergal - vládce podsvětí, družka Ereškigal	136
2. Astrální bohové:	
Nanna - Sin = měsíc, družka Ningal	137
Utu - Šamaš = slunce, družka Aja	138
Inanna = Ištar - /Venuše/	139
Imina-bi - Sebetu = Sedma /plejády/	141
planety /bibbu/ a jejich bozi	
stálice: Orion, Sirius	142
souhvězdí: Štír, Střelec, Blíženci, Panna,	
Vodnář	
4. Přírodní bozi:	
Iškur - Adad - Ver /Mer/	
Ninurta - Ningirsu, družka Baba či Gula	144
Báje o Imdugudovi či Anzū	
Bozi ohně: Gibil - Girru, Nusku, Išum,	
Endursag	145
Bohyně toků: Nanše	146
5. Bozi úrody:	
Dumuzi - Tammuz /"pravý syn"/	
Ningizzida /"pán stromu"/	148
Nisaba /obilí/	149
Šara	
Bozi obilí: Ašnan, Kusu, Pasikil, Ezinu	
Nápoje: Geštinanna, Ama-Geštin /réva/	
Siris = Seraš /mošt/	150
Šakan - Sumuqan /faun/	
6. Národní bozi:	
Amar-utuk - Marduk /Asalluhi/	
družka: Nanaja, Sarpanitum, Erua	151
Nabu, družka Tašmetum	153
Aššur, družka Šeruja	155
Dagan, družka Šala	156

§ 5 K u l t

a/ objekty:

1. Chrám, jejich výstroj a příslušenství	157
2. Věže zikkurat	159
3. Stavba a obnova svatyní	160
Úkony s temenu a zasvěcování chrámu	

b/ osoby:

1. Kněžská role krále	161
Jeho misijní úkol; tituly a rity; obrazy	
krále při rituálních úkonech	162
2. Kněží:	
Podmínky kněžství	163
Skupiny a tituly kněží, velekněz, urigallu,	
"vcházeči", zaklínači	164
nařikači, zpěváci, řemeslníci, věštcí	
/baru/	165
eunuchové	166
3. Kněžky:	
entu, naditum, zikrum	
sakrální prostitutky /qadištu, ištaritu/	
4. "Oddaní" /= darování chrámu/	167

c/ Úkony:

1. Každodenní kult: opatrování boha	
úlitby a oběti	168
postup při oběti, hod s bohem	169
druhy obětí	170
modlitby, jejich druhy, přímlyvce,	
kající modlitby	171
2. Výroční slavnosti:	
Kalendář	172
Svátky novolunní a vigilie	173
Šťastné a nešťastné dny	174
Výroční svátky	
Novoroční slavnost /akitu/	176
3. Magie:	
její podstata	178
Prameny zla: hřích, očarování, nákaza	179
Čarodějové a démoni	180
Zařikávání /exorcismy/	182
Figurky a jiné magické náčiní	183
4. Věštby:	
Základní předpoklad = víra v řád	184
Starobylost a názvosloví	185
Tabulky osudu	186
Druhy věšteb: pozorování přirozeného jevu	
nebo vyvolávání umělého jevu	
Přirozené jevy:	187
sny /oniromantia/	
okolnosti rození; gestikulace, výskyt	
zvláštností, zvl. zvířat, především ptáků	
augurium/; geografické věštby /poloha	
města atd./, pohyb v přírodě /mraky,	
hvězdy .../	188
Jevy umělé:	
lekanomantia /olej a voda/	
haruspicium /drobopravectví/ atd.	189
Astrologie, její principy	190
její stáří	
periodické fáze Venuše a jejich význam	191
šíření astrologie	
astrologické metody a jejich příklady	
zatmění a jeho výklad	192
příprava horoskopů	194
atmosferické jevy	
zrod astronomie	195

§ 6 E t i k a

a/ Prameny:

1. Nepřímé:	
mýty: Báje o Etanovi	
Hymnus o Nanše	196
2. Nepřímé:	
Chvalořeči králů: Urukagina	
Úvod k zákoníku Chammurabiho	
3. Přímé:	
Zákoníky: Sumerské: Urnammu z Ur; Lipit-	
-Ištar z Isinu	197

Akkadské: Bilalam z Ešnuny; Chammurabi
z Babylóna

4. Přímé:

"Zpovědní zrcadlo" /výčty hříchů/

b/ Etická norma:	199
mravně-kosmický řád "me", příklady "me"	
Ilustrující báje o "me" /Enki a Inanna/	200
Akkadský ekvivalent parsum	
Pojetí hřichu a základní dogma	
c/ Lidský úděl:	
Sumersky "nam", akkadsky "šimtu"	201
Podstata etického postoje = sebebodrobení	
údělu, určenému bohy	

§ 7 Literatura a mytologie 202

a/ Úvod a roztrídění:

1. Jazyky:	
sumerština /hlavní a emesal/	
akkadština /babylonština a asyrština/	
2. Tradování textů:	
různé recenze a překlady či parafráze	
kanonizační proces, fixace textu	203
incipity a jejich seznamy	
opakování statí někdy umožňuje rekonstrukci	
joints - problém pořadí tabulek a zlomků	
3. Třídění textů:	
texty neliterární /hospodářské apod./	
zde pominuty	
texty literární nemytologické:	204
příslloví; milostné písně; nářky nad	
zkázou měst; mudrosloví: Hádky čili spory,	
úvahy o ceně života, lkání trpitele /"Job"/	
texty mytologické:	
problém jejich třídění	
zde na trojí: mýty kosmogonické,	205
aitiologické, heroické	

b/ Kosmogonické mýty

úvod: Kosmogonie splývá s teogonií; stvořitel	
je světovládce /politické důsledky!/	
sumerské mýty:	
Enlil: báje o motyce	
Enlil a Ninlil	206
Enki a Ninmah	
Enki a Ninkhursag	
Stvoření bojem:	207
Enki a Kur	
Ninurta a Asag	
Gilgameš a Chuvava	
Akkadské kosmogonie:	208
Atrachasis	
Enuma eliš	211
Eridská kosmogonie	212
Stvoření člověka z krve boha Lamgy a biblické	
pojetí stvoření člověka	
Stvoření jako obdoba stavby chrámu	213